

Oktatástörténet

STOHL RÓBERT

Adatok Péteri Takáts József nevelői tevékenységéhez

Az alábbiakban közölt levél a Festetics-család keszthelyi levéltárának igazgatási anyagában maradt fenn.¹ Az autográf kézirat szerzője Péteri Takáts József, akit a szakirodalom költőként és irodalomszervezőként tart számon, a kortársak emellett filozófiai munkásságát becsülték sokra. A levél címzettje pedig Festetics György gróf, aki 1791-ben bizta László fiának neveltetését Takátsra.

A levél értékét elsősorban az adja, hogy bepillantást enged a XVIII. század végi főúri magánnevelés eddig kevésbé feltárt világába, s további források bevonásával megteremtí a lehetőségét annak, hogy pontosítsuk a korabeli társadalmi elit tudásanyag-szükségéről, és -igényéről alkotott képet.

Az ifjú gróf nevelése Keszthelyen kezdődött, 1793-ban pedig Bécsben folytatódott, mivel a grófné ide tette át állandó tartózkodási helyét, s vele költözött fia és annak nevelője is.² Az ezen időszakra vonatkozó utasításokat Takáts levélben kapta meg Festetics Györgytől. Bár a hozzá írt levelek elvesztek, a fennmaradt válaszlevelekből kitetszik, hogy kéthetente kellett jelentéseket küldenie tanítványa tanulmányi előmeneteléről, egészségi állapotáról, valamint levelei mellékleteként Takátsnak csatolnia kellett az addig felmerült költségek lajstromát is.³

A tananyag kiválasztásában (levélben közölt utasításai útján) meghatározó szerepet kellett játszania Festetics Györgynek, aki a többi felvilágosult főúrhoz hasonlóan figyelemmel kísérte a modern nevelés kérdéseit.⁴ Festetics (Locke hatására) a főúri gyermekek rangjukhoz méltó nevelését hangsúlyozva fontosnak tekintette a testgyakorláson túl a latin, német, francia, angol, olasz nyelv mellett számos hasznos ismeret elsajátítását is.⁵ A Takátscsal kötött megállapodás hangsúlyozza, hogy a gróf egy „plánumot” fog készíteni, melyhez Takátsnak magát alkalmaztatnia kell.⁶ Ez sajnos nem maradt ránk, ahogyan azon levelek sem, melyekben Festetics György a maga pontosabb utasításait közli, s amelyek egyikére Takáts is hivatkozik mostani levelében.

Milyen tárgyakat tanult 1794-ben Festetics László? A neohumanizmus és filantropizmus hatásai ötvöződnék a tárgyak kiválasztásában. A legfontosabb szempont a társadalmi hasznosság: mindaz, amit egy művelt, a hazája számára hasznos munkát végző főúrnak később tudnia kell. Így a tananyagban a „deák nyelv”, vagyis a korabeli tudományosság és közélet nyelve (a latin nyelv ilyen szerepe „magyar sajátosság”), és a görög nyelvű „olvasás ’s írás” kap szerepet a francia nyelv mellett. Utóbbi tanítására maga Takáts vállalkozott.

Az „orbis pictus” mint tantárgy valószínűleg a környező világ megismerését takarja Comenius akkoriban is népszerű munkája alapján. Szerepel a legkorábbi tárgyak között a „világ’ közönséges történeti Schrök’ Compendiuma szerint”⁷, vagyis az egyete-

mes történelem. Szintén teret kap a földrajz, kezdetben a „hazai” földrajz, vagyis az osztrák birodalom ismeretét tartja fontosnak megismertetni tanítványával. Végül a vallási nevelés sem hiányozhat: legelőször is a katekizmust tanítja meg az ifjú grófnak.

Ha a tantárgyak megválasztásában nem is kapott mindenben szabad kezét, mindenképp eredeti, és korszerű volt Takáts tanítási módszere. Ennek alapja a rousseau-i elmélet, miszerint a gyermeket ki kell ismerni, „meg kell lesni a természetét”.⁸ Növekedékének helyzete miatt nem alkalmazhatta maradéktalanul Rousseau nevelési elveit: a gyermek spontán fejlődését befolyásolja, hogy felelős feladatra kell felkészítenie tanítványát, ezért követeli meg már idejekorán, bár korántsem megerősítő mértékben, a fent említett tárgyak ismeretét. Ugyanakkor megteheti, hogy a „negatív nevelés” módszerével mintegy felvértezze az ifjú grófit a külvilág erkölcstelenségeivel szemben. Takáts józanságra, ésszerűsége neveli tanítványát. Ennek hangot is ad későbbi (nyomatott) munkáiban.⁹ Nevelésének egyik legfőbb elemét, a természet vizsgálatát, ebben a levélben is említi.

Takáts jelen levelében hosszú sorokat szentel a költségek nagyságának indoklása mellett (melyet a gróf valószínűleg több ízben is nehezményezett)¹⁰ a „társalkodásnak”, vagyis az ifjú gróf közösségi életének. Ezek szerint Festetics György kívánsága volt, hogy nem sűrűn, a „barátság” szerzésért, hanem az illendőségért, ’s a’ kellő udvariság’ szükséges gyakorlásáért” látogassanak el a Bécsben élő magyar főúri családokhoz. Különösen figyelemre méltó, hogy olyan családokat látogattak meg, (pl. Kollonits, Majláth), melyeknek gyermekei ugyanekkor szintén Bécsben tanultak. Nagyon valószínű, hogy ezek a fiatal főnemesek közösen látogattak bizonyos órákat.¹¹

A szöveget betűhív átiratban közlöm, megtartva az eredeti helyesírást, csupán a maitól eltérő betűalakokat (ö, ú, s) hozom azok modernizált formájában.

Méltóságos Gróf! Nagy Kegyelmességű Uram!

Valamiket Nagyságod atyai gondoskodása szerint méltóztatott drága levelében rendelni és parancsolni, mindenkben mindenkor szentül el járok: nem tsak azért, mivel kötelességem engedelmeskedni; de azért is, ’s annál nagyobb buzgósággal, mivel tudom, hogy mind azok a’ kedves Grófom’ valóságos hasznát eszközlik.

A’ mi a’ tanulás’ dolgát illeti igazán mondhatom: hogy szemlátomást elő kap benne az ifju Gróf, a’ nélkül, hogy kéméltlenül kinszerítsem. Tudom, melly okos figyelemmel kell bánni a’ gyenge elmével, hogy az erőszak se el ne ejtse, kedvét se meg ne gyengítse erejét ’s egészségét: de el se is lustuljon.

Hogy a’ költségek, kivált elejénten, nagyok, azt valóban magam is látom. A’ drága szállás igen nagy rovás. Szent György’ napjára lehetett volna a’ szomszédságban hét szobákból álló kvartélyt, a’ második emeleten 350 forintokon fel fogadni: de mivel nehéz lett volna benne a szobáknak nem egyenlő érdemek miatt a’ két felé való osztást jó módjával el-intézni, nem bátorkodtam magamtól belé avatkozni. Irtam ugyan íránta a’ Méltóságos Grófnénak, de ha jönne is jóváhagyó felelet, már késő volna; mert tegnap más el foglalta. Félek, hogy így ne járjunk ennekutánna is.

Az eddig tett költségek’ lajstromát ide rekesztem Nagyságod’ parancsolatja szerint. Ki tetszik belőle mind a’ konyhabéli mind az egyéb ki-adások. A’ kotsira nem költünk annyit, mihelyst a’ mostani nedves sáros napokat tisztábbak kezdik fel váltani. Szóval: igérem, hogy akaratommal tsak egy krajtzár, a’ mi kevés, nem megy ki

kezemből olyanra, a' mi szükségtelen, vagy haszontalan, annyival kevesebbet a' mi hiába való.

*Társalkodásunkban, vagy is inkább látogatásainkban mindenkép' bé' tellyesítet-
tük Nagyságod kívánságát. Miólta Bétsben vagyunk, nem voltunk másutt, mint több
ízben az ifju Gróf Professoránál 's az Iskolák-Prefectussánál, 's néhányszor az ifju
Gróf Kollonitsnál. Uj esztendő alkalmatosságával: a' Baltavári Grófnénál, Gróf
Althán Fő Ispány Urnál, Gróf Majláth Urfiainál, 's végre az uj Tsászári
Theresiánumban, minthogy az abban lévő Magyar Studiumu[?] Prefectus Úr is meg
látogatott bennünket. Ennekutánna is, tsak a' mennyire az idő 's foglalatosságaink
fogják meg engedni, szemem válogatva teszük látogatásainkat, nem barátság' szer-
zésért, hanem az illendőségért, 's a' kellő udvariság szükséges gyakorlásáért. De
annyival többször 's annál örömebb fogjuk ki-keletkor az ártatlan Termézezt'
szépségével, 's adományi' vizsgálásával mulatni szemünket 's szívünket.*

*A' Tudományok, mellyekben az idén foglalatostkodik az ifju Gróf, e' következen-
dők. A' deák nyelv; ehez járúl az ugy nevezett orbis pictus. A' világ' közönséges törté-
neti Schrök' Compendiuma szerint. A' Geographiából az Austriai Birodalom. A' kate-
kizmus. A' Görög nyelvből az olvasás 's irás. Ezen tárgyak ugy el ragadják a mostani
rövid napot, hogy ide haza amazoknak bővebb magyarázatján, 's a' frantzia nyelven
kivül, semi más tudományba eddig sistematice nem kezdhettünk.*

*Ajánlom magamat Nagyságod' kegyelmébe, 's tökéletes tisztelettel vagyok
Nagyságodnak
Kegyes Uramnak*

*Mély alázatosságú szolgája
Takáts József*

Bétsben, 12^{dik} Jan. 1794.

Jegyzetek

1. Lelőhelye: Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Festetics-család Levéltára P 279 4. cs. 170.
2. SZILÁGYI Márton: Adalék Péteri Takáts József irodalmi kapcsolataihoz. In: ItK, 1993, 398. p.
3. MOL Festetics-cs. Lt. P279 5. cs. 511.
4. FEHÉR Katalin: A felvilágosodás pedagógiai eszméi Magyarországon, Bp., 1999. 49. p.
5. HORVÁTH Márton (szerk.): A magyar nevelés története, I., Bp., 1988. 241. p.
6. MOL Festetics-cs. Lt. P246. 5. cs. 9.; a szerződést ismerteti: LAKATOS Vince: Festetics György gróf plánuma fia neveltetéséről. In: Magyar Középiskola, 1910. 225-230. p. (A Lakatos Vince által ismertetett plánum sajnos a Takáts utódjához, Kultsár Istvánhoz 1799-ben címzett tervezetet tartalmazza.) Továbbá Lakatos Vince nyomán: FEHÉR 1999. 57-59. p. és Uő.: A felvilágosodás pedagógiai eszméi és a főúri magánnevelés In: Iskolakultúra, 1996. 2. sz. 85-93. p.
7. Takács valószínűleg a következő tankönyvet használta: SCHRÖCKH, Johann Matthias: Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte zum Gebrauche der studirenden Jugend im Königreich Ungarn, und den damit verbundenen Staaten, Buda és Nagyszombat, 1787.
8. ROUSSEAU, Jean-Jacques: Emil vagy a nevelésről. (ford. Györy János), Bp., 1957. 82. p.
9. Költeményes munkáji, Bécs, 1796; Erkölti oktatások, Bécs, 1799; Ismerteti és elemzi: TAKÁTS Sándor: Péteri Takáts József, Bp., 1890.
10. SZILÁGYI 1993. 398. p.
11. Takáts erre több utalást is tesz későbbi leveleiben: MOL Festetics-cs. Lt. P 279 4. cs. 244., 289., 5. cs. 629. p.